

כתובת האתר של ישיבת "אשרי האיש" – ההרצאות של הרב יוסף צ. בן-פורת

www.emuna.info

שיחתו השבועית של

ראש הישיבה – הרב יוסף צ. בן-פורת

הצלת הבכורות וגאולת מצרים בזכות האבות הק' היו !

פרשת בא – שנת תשע"א

"ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בסף וגו'. ועבר ה' לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסח ה' על הפתח ולא יתן המושחית לבא אל בתיכם לנגף" (שמות יב, כב-כג).

בפרשתנו משה מצווה את בני ישראל לשחוט את קורבן הפסח ולתת מדמו על משקוף ומזוזות הבית, ובכך ינצלו ממגפת הבכורות שתפגע בכל בתי מצרים. אולם, לא התבאר למה כדי להינצל עליהם לתת את הדם על המשקוף והמזוזות? למה לא די בכך, ששחטו את הפסח ואכלוהו בתוך הבית? הלוא לפי רוב המפרשים, הניחו את הדם בצד הפנימי של הדלת.

והנה במדרש נאמר: "ולא היו ראויין ישראל להנצל לפי שהיו רשעים. אלא בזכות אבות נגאלו. הה"ד ויזכור א-להים את בריתו" (שם"ר בא א, א, לד). "וירא א-להים את בני ישראל וידע א-להים. ידע הקב"ה שעליו לגאלם למען שמו בעבור הברית שכרת עם האבות... ואע"פ שעשו תשובה לא יצאו משם אלמלא זכות האבות. מפני שמדת הדין מקטרגת עליהן" (שם, לו).

כלומר, שלכלל ישראל לא היתה זכות עצמית כדי להיגאל ולצאת ממצרים, ורק בזכות האבות הקדושים, אברהם, יצחק ויעקב, הם זכו לצאת ממצרים.

למעשה, רעיון זה מובע גם בפתיחתה של תפילת העמידה, שאנו אומרים שלוש פעמים ביום: "וְזוֹכֵר חֲסָדֵי אֲבוֹת. וּמֵבִיא גֹאֵל לְבְנֵי בְנֵיהֶם וְגו'".

מדרש זה מציב בפנינו מספר שאלות: **א.** מה המיוחד במעשי האבות, שזכותם עומדת להם גם לאחר מאות ואלפי שנים? **ב.** הכיצד זכות האבות עומדת לבנים? **ג.** הלוא מקובלים אנו, שרק חלק קטן יצאו ממצרים, כש"כ: "וְנַחֲמָשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (שמות יג, יח), פירש"י: "ד"א חמושים מחומשים אחד מחמשה יצאו וד' חלקים מתו בשלשת ימי אפילה". כלומר, שרק חמישית מהעם נגאלו ואילו, ארבע חמישיות מתו בשלושת ימי האפילה. אז, אילו היה נאמר, שאלה שנגאלו היו צדיקים, היה ניתן להבין שאלה שמתו בימי האפילה היו רשעים. אבל, מאחר שלמדנו שגם אלה שנגאלו רשעים היו, אלא שנגאלו בזכות האבות, למה לא נגאלו גם האחרים בזכות האבות, אלא נספו במצרים?

במה יחודם העיקרי של אבותינו אברהם, יצחק ויעקב ע"ה

במדרש מצאנו שעיקר מעלתם של האבות הק', שחוללו מהפכה בעולם. "עיקר שכינה בתחתונים היתה. כיון שחטא אדם הראשון נסתלקה שכינה לרקיע הראשון. חטא קין נסתלקה לרקיע השני, דור אנוש לג', דור המבול לד', דור הפלגה לה', סדומיים לו' ומצרים בימי אברהם לז'. וכנגדן עמדו ז' צדיקים ואלו הן אברהם יצחק ויעקב לוי קהת עמרם משה. עמד **אברהם והורידה** לו', עמד **יצחק והורידה** מן ו' לה', עמד **יעקב והורידה** מן הה' לד', עמד לוי והורידה מן הד' לג', עמד קהת והורידה מן הג' לב', עמד עמרם והורידה מן הב' לא', עמד משה והורידה מלמעלה למטה" (בר"ר יט, ז).

הרשעים, בשרירות ליבם, סילקו את השכינה מן העולם בכך, שהלכו בשרירות ליבם ויצרו לעצמם אלילים בדמות עצמם, ובהקשר לנטיות ליבם וחוזק תאוותם. אברהם, יצחק ויעקב חוללו מהפכה ו'החזירו לשלטון את בורא עולם והכתירוהו קבל עם ועולם, **כמלך ואדון הכל**. לכן אמרו ז"ל: "איני מחזיק טובה אלא לאברהם יצחק ויעקב **שהודיעוני תחלה בעולם**" (מנחות נג, א).

זכות האבות עומדת לבנים

והנה, כשאנו ניגשים לעמוד בתפילה לפני בורא עולם, אנו אומרים: "אֱ-לֹהֵי אֲבֹתֵינוּ. אֱ-לֹהֵי יִצְחָק. וְאֱ-לֹהֵי יַעֲקֹב". נוסח זה מקורו בפסוק שאמר הקב"ה ליעקב בצאתו מבאר שבע: "אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵי אֲבֹתֶיךָ אֲבִיךָ" (בראשית כח, יג). וזאת לאחר הסתלקותו מן העולם של אברהם, מפני שאין הקב"ה מייחד את שמו על אנשים

חיים, אף שהם צדיקים, שמא יכשלו לאחר מכן בחטא. לכן רק לאחר מיתתו של אברהם, הוכח למפרע, שהיה עובד ה' ברמה הגבוהה ביותר שתיתכן (רש"י, שם), כמו ששם השי"ת בפי הנביא: "אַבְרָהָם אֱהָבִי" (ישעיה מא, ח). על יצחק הוזכר הביטוי 'אלוקי' עוד בחייו, מפני שהיה סומא, ויצר הרע פסק ממנו. גם על יעקב מוזכר ביטוי זה בעודו בחיים: "וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֶל-אֶלֶּהֵי יִשְׂרָאֵל" (בראשית לג, כ). מפני, שהיתה מיתתו שלימה ולא היה פסול בזרעו. זכותם של האבות עומדת לנו לא רק בבואנו להתפלל, אלא שגם את ארץ ישראל נחלנו בזכותם:

"בָּאוּ וַיִּשְׁאוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלַיַּעֲקֹב לָתֵת לָהֶם וְלִזְרָעָם אַחֲרֵיהֶם" (דברים א, ח), פירש"י: "לאבותיכם - למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב, אלא אברהם כדאי לעצמו, יצחק כדאי לעצמו, יעקב כדאי לעצמו".

חלקו של כל אחד משלושת האבות בהורדת השכינה לעולם

עלינו להתבונן אפוא, מה היו מעלותיהם הייחודיות שגרמו להם, שהם ישארו לדורי דורות, שלושת עמודי התמך של כלל ישראל.

אמרו חז"ל: "האבות הן הן המרכבה" (בר"ר פב, ו). מבואר במדרש, שהם הורידו את השכינה לארץ. מבואר בספרים, ששלושת המידות המרכזיות בהן מנהיג הקב"ה את העולם הן: חסד, גבורה ואמת. אולם, עד אברהם לא היה בעולם מי שיוריד את המידות לארץ, אל עולמם של בני אדם, פירשו, שינהיג את עצמו על פי אותן מידות. שכן כמו שביאר רבינו משה קורדיברו ז"ל, בראש ספר "תומר דבורה", שלהגדרת 'צלם האלוקים' ראוי רק האדם המתנהג בחיים היום יומיים על פי מידותיו של הקב"ה. אבל אם אינו מתנהג בדרך זו, "הרי הוא מכזיב הצורה!"

אברהם הוריד את מידת החסד לעולם

אברהם אע"ה מדעתו ומשכלו גילה, לאחר ארבעים שנות עמל ויגיעה, שכל אמונת האלילים בשקר יסודה, ויש בורא לעולם אשר לא יכירוהו בשר ודם לעולם, כש"כ הרמב"ם ב"יג עיקרי האמונה. ברם, בזאת הבחין, באותן שנות חקירה מרובות, שההנהגה היסודית היא: **שהבורא גומל חסד לכל הנבראים** מקטון ועד גדול, כש"כ: "עוֹלָם חֶסֶד יִבְנֶה" (תהלים פט, ג). אי לכך, החל לגמול חסד מבוקר עד ליל, בגשמיות וברוחניות. הוא פתח מלון – אש"ל – אשר בו נתן לכל עובר אורח את כל צרכיו הגשמיים, וברוב המקרים גם הצליח לשכנעו, למאוס באלילים ולעבוד את אלוקים. אמנם, כולנו נוהגים לגמול חסד עם אלה שאנו מכירים ואף עם אלה שאינם מוכרים לנו, ואנו עושים זאת אפילו עם מאור פנים, כפי שההלכה מחייבת.

אבל, אנחנו הרבה יותר שמחים כשאיש אינו בא אלינו לבקש טובות. אישיותו של אברהם היתה שונה לחלוטין, מאחר והלך בדרכי הבורא, חיפש, טרח יגע וביקש מאנשים שיסכימו שיגמול עימם חסד. כפי שנהג עם אותם 'ערבים' שהזמינם לביתו, באותו יום חס ולוהט, שהיה השלישי למילתו. מפני, שהצער שנגרם לו מכך כשלא גמל חסד עם איש באותו יום, גדול היה מן היסורים שנגרמו לו מטרחתו ומאמציו לגמול חסד עם אותם אנשים. כך ביאר זאת הגרש"ז מקלם (דחו"מ ח"א, תיג).

וכך סיכם זאת הרמב"ן: "וטעם ואל הבקר רץ אברהם להגיד **רוב חשקו בנדיבות**. כי האדם הגדול אשר היו בביתו שמונה עשר ושלוש מאות איש שולף חרב והוא **זקן מאד וחלוש במילתו** הלך הוא בעצמו אל אהל שרה לזרז אותה בעשיית הלחם, ואחרי כן רץ אל מקום הבקר, לבקר משם בן בקר רך וטוב לעשות לאורחיו. ולא עשה כל זה על יד אחד ממשרתיו העומדים לפניו" (בראשית יח, ז).

יצחק הוריד את מידת הגבורה לעולם

יצחק הוא זה שהוריד את מידת הדין לעולם. "רַבֵּן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַדִּין וְעַל הָאֱמֶת וְעַל הַשְּׁלוֹם, שְׁנֵאָמַר (זכריה ח, טז) אֱמֶת וּמִשְׁפָּט שְׁלוֹם שְׁפָטוּ בְּשַׁעְרֵיכֶם" (אבות א, יח). הוא הבין מעומק דעתו שאין העולם הפקר, ועל כל מעשה ומעשה יתן האדם דין וחשבון, בעולם הזה ובעולם הבא. ולכן, אמרו חז"ל (ב"ר סה, ד) שיצחק תבע יסורים. אמר לו הקב"ה: חייך, דבר טוב תבעת וממך אני מתחיל, שנאמר: "וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶינּוּ עֵינָיו מֵרְאֹת" (בראשית כז, א).

יעקב הוריד את מידת האמת לעולם

ואילו יעקב הוריד את מידת האמת לעולם, כש"כ: "תִּתֵּן אֱמֶת לַעֲקֹב" (מיכה ז, ב). מצעירותו היה 'איש תם', פירש"י: "כלבו כן פיו מי שאינו חריף לרמות קרוי תם" (בראשית כה, כז). מידה זו קבלה את ביטויה הקיצוני כשהגיע לביתו של הרמאי הגדול, לבן הארמי, שעשקו ולאחר שבע שנות עבודה נתן לו אשה אחרת. גם בשש השנים בהן עבד תמורת שכר, החליף את משכורתו "עֶשְׂרֵת מְנִים" (לא, ז), פירש"י: "למדנו שהחליף תנאו **מאה פעמים**". כלומר, בכל שלושה שבועות שינה לו את שכרו, תוך שהוא מקפחו ומפלה אותו לרעה. בנוהג שבעולם, שאדם שמרמים אותו מורה לעצמו היתר לרמות את מְרַמְהו. והוא ודאי יעשה זאת במצפון נקי, שהרי 'הגונב מן הגנב פטור'. גם אדם ישר היודע שעל פי ההלכה הנהגה הנ"ל אסורה, הרי שימשיך לעשות את מלאכתו אבל - 'לפי הספר' – במינימום האפשרי. ברם, יעקב אבינו המשיך לעבוד את לבן בכל כוחו, כאילו הוא היה המעסיק הנדיב ביותר בתבל:

"זֶה עֲשָׂרִים שָׁנָה אֲנִי עֹמֵד רִחֲלִיךָ וְעֵינֶיךָ לֹא שָׁכְלוּ וְאֵילִי צֹאנֶךָ לֹא
אֶקְלָתִּי: טְרַפָּה לֹא הִבֵּאתִי אֵלֶיךָ אֲנִי אֲחַטָּנָה מִיָּדִי תִּבְקָשָׁנָה וְגִבְתִּי יוֹם
וְגִבְתִּי לַיְלָה: הִיִּיתִי בַּיּוֹם אֲכַלְנִי חֶרֶב וְקֶרַח בְּלַיְלָה וְתִדְדַּד שְׁנֵתִי מֵעֵינַי"
(שם, לח-מ).

יתר על כן, לאחר שלבן דלק אחריו ועשה חיפוש בכל רכוש, התריס כנגדו
יעקב: "כִּי מִשְׁשָׁתָּה אֶת כָּל כְּלִי מֵהַ מְצֹאתָ מִכָּל כְּלִי בֵּיתְךָ" (לא, לו). וביארו זאת
במדרש: "אמר רבי סימון: בנוהג שבעולם חתן שהוא דר אצל חמיו, אפשר לו שלא
ליהנות אפילו כלי אחד? אפילו סכין אחד? ברם הכא, מִשְׁשָׁתָּה אֶת כָּל כְּלִי, אפילו
מחט, לא מצאת" (בר"ר עד, י). הרי, שיעקב וכל בני ביתו שהיו נכדים של לבן, לא נטלו
מעולם מבית סבם אפילו פחות משווה פרוטה!
אכן, כשרצו לראות מהי מידת האמת המוחלטת, היו מראים באצבע על יעקב,
כש"כ: "וְתִתֵּן אֶמֶת לַיַּעֲקֹב" (מיכה, שם).

כוחם ומעמדם של האבות בפני הבורא

רבי יוסף יעבץ ז"ל, מגדולי גולי ספרד, כותב בפירושו לתהילים (כ, ב):
"כי האבות הקדושים חלקם גדול במציאות... ולכן בהפיק רצון מלפניו היו
מועילים תועלת נפלא כללי לא להם לבדם כי אם לכל העולם כולו... וכבר העירונו
רז"ל באומרים (בי"מ פז, א): 'עד אברהם לא היה זקנה, שלא היה הבדל בין צורת פניו
וצבע שעריו של אברהם לשל יצחק, לא ידעו מיהו אדם זקן כדי לכבדו. בא אברהם,
וביקש שיהיה שינוי במראה פניו של הזקן, כדי שיוכלו לכבד אותו. ומאז ירדה זקנה
לעולם, החל להלבין שעריו של אדם מבוגר וגם על פניו ניכר שזקן הוא. עד יצחק לא
היו יסורים בעולם, ראה הוא שאדם ייענש על כל חטאיו בעולם הבא, עמד וביקש
שיבואו יסורים על האדם בעודו בעולם הזה, כדי שלא יצטרך לסבול בעולם הבא,
שם הצער גדול לאין שיעור. נענה לו בורא עולם, והוריד יסורים לעולם. עד יעקב לא
היתה מחלה בעולם, למעלה מאלפיים ומאתיים שנה, היו כל האנשים מתים ללא
מחלה מקדימה, כולם מתו מ'דום לב' פתאומי. אמר יעקב, אם לא יודע האדם
שעומד הוא למות, אם כן אינו יודע שעליו לחזור בתשובה, לומר וידוי ולחלק את
רכושו לפי רצונו. עמד וביקש שיחלה האדם בטרם ימות. נענה מן השמים וירדה
מחלה לעולם.

רואים עד כמה גדולה היתה דרגתם של האבות, שהיה בכוחם לחולל שינויים
מפליגים בצורת האדם ובאופן חייו: זקנה, יסורים, מחלה!

האבות רצו בכל כוחם לבנות אומה שלימה, שתהיה כל כולה משועבדת לרצון ה', כמו שאמר הקב"ה על אברהם: **כִּי יִדְעֹתִיו לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְנֶה אֶת בְּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט** (בראשית יח, יט). תפקידה של אומה זו יהיה, לתקן את כל העולם ולהחזיר את כל עמי תבל בתשובה. אכן, אם בני בניהם היו ממשיכים בדרך זאת, היו מתקנים את העולם. הגלייתם של שבעים הנפש הראשונים, אל תוך הממלכה הגדולה והחשובה שבאותם הימים, תכליתה היתה, כדי שהם יהיו דוגמא ומופת לחיקוי, להתנהגות נאותה ויהיו זרז לאומה המצרית, שתתקן את עצמה, ובעקבותיה ילכו גם העמים הקטנים והפחות חשובים, וכך יתוקן **"עוֹלָם בְּמַלְכוּת שֶׁ-דִּי"** (עלינו לשבח).

הרוצה ללכת בדרכי האבות – יכול להינצל בזכותם. המסרב לצעוד בעקבותיהם ולעשות כמעשיהם – לא יכול להינצל בזכותם.

והנה כשעמדו בני ישראל לצאת ממצרים, קטרג השר של מצרים 'הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה', על שום מה יהרגו בכורי מצרים וינצלו בכורי ישראל? והלוא, לפני בורא עולם אין שום משוא פנים, כלל וכלל. לכן אומר המדרש:

"שאברהם גדול בגרים. וכשם שהמשקיף גבוה כך היה גדול

שבאבות. ואל שתי המזוזות בזכות יצחק ויעקב ללמדך שבזכות כל אלו

יצאו" (שמ"ר בא א, לו).

"מה ראה הקב"ה להגן עליהם בדם כדי לזכור להם דם מילת

אברהם... והגעתם אל המשקוף. בזכות אברהם. ואל שתי המזוזות.

בזכות יצחק ויעקב. ובזכותם ראה את הדם ולא יתן המשחית" (שמ"ר בא

יז, א).

כלומר, כנסת ישראל אמרה, **אנו רוצים לצאת משיעבוד מצרים כדי להקים אומה שתמשיך את דרכם ואת אורח חייהם של האבות:** אברהם, יצחק ויעקב. ובזכותם אכן ניצלו ממלאך המוות ונשארו בחיים.

גם רשע, מרגע שהרהר בתשובה, וקיבל על עצמו להיות 'בן ממשיך' של האבות הק' ינצל.

לפי זה נבין, למה שמו את הדם דווקא על המזוזות והסף. מפני, שבכניסה לבית לומדים על זהותו של המקום ועל הדרים בתוכו. האם זה עסק או דירת מגורים? ולמי דירה זו שייכת? הדם של הפסח בא לסמל שזו כניסה לביתם של עובדי ה'. לביתם של בני אברהם, יצחק ויעקב. המשקוף והמזוזות מסמלים גם את האבות, שהם אלו שבנו את הבית הזה, הנקרא 'בית ישראל'.

על פי זה נוכל למצוא תשובה לשאלה שהצבנו בראשית המאמר (ג): למה חמישית מהעם ניצלה וארבע חמשיות מתו, למרות שכולם היו רשעים? התשובה: אותה חמישית מן העם שנצלו היו כאלה, שלמרות שבפועל היו רשעים, הרי כבר החלו הרהורי תשובה בליבם, ונדלק בקרבם הרצון לבנות בית כביתם של האבות הקדושים. אבל אותם ארבע חמישיות שדחו בשאת נפש כל ניצוץ של קדושה שהבזיק בליבם, דחו על הסף כל רצון לבנות בית של קדושה. לא חפצו לא במורשת האבות ולא באמונתם, אם כן, מה צורך יש, לבורא בס'! אין דינם אלא, להעלם מן העולם.

הלוא תכלית עם ישראל היתה והינה: "עם זו יצרת לי תהלת יספרו" (ישעיה מג, כא), פירש"י: "למען תהלתי יספרו". לכן, כשנגאלו ישראל ממצרים מיד אמרו הלל, שיר ושבח לבורא עולם (ברכות נו, א). ויש דעה:

"וכיון שיצאו ישראל ממצרים משעבוד של טיט ולבנים אמרו הלל.

ואימתי אמרו, **בשעה שבאת מכת בכורות**" (מדרש תהלים, קיג).

שהפעם הראשונה שאמרו את ההלל היתה בה בשעה, שהמלאך הכה את בכורי מצרים ואילו ישראל ישבו בבתייהם, ואכלו את קורבן הפסח. ומתוך שמחתם שחיי בכוריהם נצלים, החלו לומר כולם, את ההלל המכונה "הלל המצרי", כלומר, שבזמן מכת בכורות הגיעו לתכלית האדם – לספר תהילת ה'!

סיכום: הצלת הבכורים של ישראל וגאולת מצרים, בזכות האבות

היו. לאחר שהרשעים סילקו את השכינה מן העולם, אברהם, יצחק ויעקב הורידו חזרה. את ארץ ישראל קבלנו בזכותם. אברהם הוריד את מידת החסד, יצחק את הגבורה ויעקב את האמת. היה בכוחם של האבות לשנות את המציאות בבריאה והם הורידו את: הזקנה, היסורים והמחלה שלא היו קיימים לפני כן. מאמצייהם היו לפרסם שמו יתברך. הדם על הפתח סימן למלאך המשחית, שדיירי הבית חפצים להיות ממשיכי דרכם של האבות, ולהלל את שם השם, לכן ניצלו.